

# Drina Köprüsü'nde “Birlikte Yaşama Kültürü”

“Birlikte geçirilen bir felâket kadar insanları birbirine bağlayan hiçbir şey yoktur.” (Andriç 1983: 96)

**Ramazan GÜLENDEN**

Süleyman Demirel Üniversitesi,

Isparta/Türkiye

[rgulendam@hotmail.com](mailto:rgulendam@hotmail.com)

**Özet:** Köprüler, insanları birbirine kavuşturan yapılardır. Bir kıyıdan diğer kıyıya uzanan köprülerin temel fonksiyonu, “birleştirmek”tir. Köprü, Balkanist söylemin bölgeye atfettiği en uygun metafor olarak kabul edilmiş, Balkanlar, sık sık Doğu ile Batı, İslâm ile Hıristiyanlık, kısaca “onlar” ile “biz” arasındaki belirsiz konumundan kaynaklanan arada kalmışlığı ile gündeme gelmiştir. Bu nedenle Yugoslavya’daki son savaşlarla ilgili siyasî ve ekonomik değerlendirmelerde bile, en çok gönderme yapılan kitaplar arasında, İvo Andriç’in bu metafor üzerine kurulan *Drina Köprüsü* (1945) adlı romanı yer almıştır. İvo Andriç’e 1961 yılı Nobel Edebiyat ödülünü kazandıran *Drina Köprüsü*, Bosna’yı ve orada yaşayan insanları, o ülkenin yüzlerce yıllık tarihine tanıklık eden bir köprünün, Drina Köprüsü’nün ‘dilinden’ anlatan bir roman. Eser, Balkan insanının yaşantısını ve kozmopolitliğini, bir köprü üzerinden anlatır. Farklılıkların bir arada bir dönemde nasıl yaşayabildiğinin de görüleceği bu roman, uzun yıllar önce yazılmasına rağmen değerinden hiçbir şey kaybetmemiş; bir millete veya bir cemaate değil de bir ülkeye, bir vatana adanmış bir romandır. İvo Andriç’in bu eseri, Osmanlı’da farklı toplulukların -iyisiyle kötüsüyle- bir arada nasıl yaşadığını, geniş bir görüşle ve bir tarihçi titizliğiyle tasvir eder. Biz bu bildirimizde, bugün hem Balkanlarda hem de dünyanın pek çok yerinde başarısız olan “birlikte yaşama” kültürünün bu romandaki yerini irdeleyip “köprü atan/yıkan değil köprü yapan” bir medeniyetin/İmparatorluğun dayandığı dinamiklere temas etmeye çalışacağız.

**Anahtar Kelimeler:** İvo Andriç, Drina Köprüsü, çokkültürlülük, birlikte yaşama kültürü.

**Abstract:** *The Bridge on the Drina* is İvo Andriç’s most famous work, which offer a novelistic overview of Bosnian history between 1516 and 1914. The beautiful 16<sup>th</sup> century stone bridge and the river have symbolic significance. They connect or separate generations of townfolk, Muslims, Christians, and Jews, who are engaged in a ceaseless struggle against forces of nature and human restrictiveness. Through the metaphor of the bridge, the embodiment of human toil, Andriç urged his readers to try to overcome their differences and live in harmony. Much of the material for his stories, which could be called chronicles, came from the cultural heritage and centuries long struggle among the Yugoslavian peoples, Orthodox, Catholics, Jews, and Muslims. This study tries to examine this multiculturalism and to show the relations between them in the novel.

**Key words:** İvo Andriç, The Bridge on the Drina, multiculturalism, tolerance, humanism.

## Giriş

Fatih Sultan Mehmed’in, İstanbul’u fethinden tam on yıl sonra, zaten Batı’ya dönük olan yüzünü Bosna’ya çevirmesi, bu coğrafyayı bizzat kendisinin komutasında bir orduyla neredeyse savaşız fethetmesi, başta Bosna için genel anlamda da Balkan coğrafyası için fethin uzun soluklu bir sürecinin olması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı kültürü, şehirli karakteri ağır basan bir niteliğe sahipti. Bunun neticesinde Osmanlılar, Bosna’da birçok yeni şehir kurmuş ve fethettikleri şehirleri de imar etmişlerdi. Köprüler, bu imar çalışmasının en sembolik ve derinlikli anlamını taşımaktadırlar.

Bosna’da köprü çoktur; o kadar çoktur ki biraz tarih kitabı karıştıran herkes, Bosna’daki en az bir köprü hakkında bilgi sahibidir. Malum köprülerin başında elbette Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliaht prensi Fransua Ferdinand ve eşinin Saraybosna’da Gavrilo Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürüldüğü köprü gelir. İki kişinin ölümüyle sonuçlanan bu küçük hareket, büyüterek içine tüm dünyayı almış; yüzyılların birikimi imparatorlukları ve milyonlarca insanı yutan I. Dünya Savaşı’nı başlatmıştır.

Köprüler, insanları birbirine kavuşturan yapılarıdır. Bir yakadan diğer yakaya uzanan köprülerin temel fonksiyonu, “birleştirmek”tir: “Sarayevo’ya giden yolun iki parçasını birleştiren köprü, kasabayı da dış mahallesine bağlar. Burada “bağlar” kelimesi; “güneş sabahları, biz insanların çevremizi görmemiz ve işlerimize gitmemiz için doğar, akşamları da uyuyarak günün yorgunluğunu dindirmemiz için batar”, dediğimiz zamanki kadar bir gerçeğin anlatımıdır. Çünkü değerli bir eser ve eşsiz güzellikte olan bu yapı, daha zengin, ticaret bakımından daha gelişmiş şehirlerde bile bulunmayan bu köprü (eskiden böyle koca İmparatorlukta ancak iki tane var derlerdi.) Drina’nın yatağı üstünde güvenilir, temelli biricik geçittir. Bosna’yı Sırbistan’a, oradan da daha uzaklara, Osmanlı İmparatorluğu’nun öteki bölgelerine, hattâ ta İstanbul’a kadar bağlayan biricik bağıdır. (...) Böylece zamanla burada da köprünün iki yakasında evler, binalar çoğaldı. Kasaba köprü sayesinde yaşadı ve sağlam bir kökten güç alır gibi büyüdü.” (Andrić 1983: 22-23). Köprüler yapılarına kadar ‘ayrı’ olanlar, çoğu zaman köprüler kurulduktan sonra ‘bir’ olmayı becerebilmiştir. Araya zaman zaman köprü yıkımlar, karşıdakini yok saymalar girse de Bosna; birleşmelerin, gitmek ama nihayetinde geri gelmelerin de ülkesidir. O yüzden değil midir ki Boşnak sözlüğünde “gitmek” üzerine kırktan fazla kelime bulunmaktadır. Gitmek, karışmak, barışmak. Yani hareketin, coşkunun, köprüler kurmanın ülkesi. Bosna; taştan veya demirden inşa edilen köprülerle beraber kültürler arasında da bir köprü olarak görülmüştür. Balkanlar, sık sık Doğu ile Batı, İslâm ile Hıristiyanlık, kısaca “onlar” ile “biz” arasındaki belirsiz konumundan kaynaklanan arada kalmışlığı ile gündeme geldiğinden köprü imgesi, Hasine Şen’in (Şen 2004) de vurguladığı gibi, her zaman Balkanist söylemin kullanışlı ve güçlü bir aracı olmuştur. Balkanların en belirgin özelliği olarak kabul gören karışık unsurlardan oluşma ve geçiş bölgesinde yer alma niteliği, bu metaforun gücünü arttırmıştır.

Bosna, Doğu’nun Batı’yla, Batı’nın Doğu’yla yüzleştiği bir ırmak kenarıdır. Bütün sorun, bu ırmağı atlamak, “karşı”ya geçmek için küçük bir gayret göstermektedir. Tam da bu noktada Osmanlı, çoğu zaman tek taraflı bir kararlılıkla, bu ırmakları aşmanın gayreti içinde bulunmuş; köprüler yapmış, biriktirdiklerini oraya, oradan aldıkları yeni düşünceleri de İstanbul’a taşımıştır. Drina Köprüsü de, bu bağlamda anlamlı bir örnektir. Balkan kökenli Osmanlı Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa; memleketi olan Sokoloviç başta olmak üzere tüm Batı dünyasını, zamanının merkezi ve Doğu’nun kapısı olan İstanbul’a bağlamak maksadıyla Drina nehri kenarında yer alan Vişegrad’a 1571 yılında kendi adıyla anılan bir köprü yaptırmıştır. Zamanla üzerinden aktığı nehrin ismini alan Drina Köprüsü; kesme taş bloklardan yapılmış, eni 7 metre, boyu 180 metreyi bulan etkileyici bir mimarî şaheser olarak hizmet vermiştir. Altından geçen ırmağı tam on bir yerinden bölen gözleri ve bugün çoktan yıkılıp tarih olmuş taş hanıyla, yüzyıllarca klasik Doğu mimarisinin çizgilerini yansıtmış olan bu köprü, sözgelimi yine Drina üzerine kurulmuş olan Rzav Köprüsü’nün aksine, sadece hayvan ve insanlara geçitlik yapılmayıp kültürlerarası bir bağlantıyı da sağlamıştır (Andrić 1983: 23-24). Hakkında şarkılar söylenen ve Kapiya isimli girişinde yüzyıllarca âşıkların dolaştığı bu köprü, en sonunda İvo Andrić’in *Drina Köprüsü* (1945) adlı romanında kahramanlaşarak yazarının da 1961 yılı Nobel Edebiyat ödülünü kazanmasına sebep olmuştur. Yapılmaya başladığı zaman hem Hıristiyan hem de Müslüman halkın önceleri pek sıcak bakmadığı bu dayanıklı köprü, yapıldığı günden beri, farklı din ve mezheplerden halk tarafından, ‘iyiliksever bir Boşnak vezirin iyilikle dolu hatırası’ diye anılmıştır.

Yazıldıktan kırk-elli yıl sonra, ülkedeki çok milletli, çok dinli, çok kültürlü hayatı tahrip eden iç savaşlar yüzünden 1990’ların Yugoslavyası’nda yeniden güncellik kazanan *Drina Köprüsü*, 1516-1914 yılları arasındaki Bosna’yı ve orada yaşayan insanları, o ülkenin yüzlerce yıllık tarihine tanıklık eden bir köprünün, Drina Köprüsü’nün ‘dilinden’ anlatan bir romandır. Bu eseri, savaşın hemen bütün tarafları, 1990’lı yıllarda bir şekilde sahiplendiler. Kimileri de, Sırpaların, Hırvatların ve Müslümanların bir arada olamazlığının belgesi gibi “okuttular” bu romanı. Eski Bosna’nın, orada yaşayan herkesin paydaş olduğu hayatına dair, bu hayatın milliyetçilikler çağında nasıl değiştiğine dair bir roman olan *Drina Köprüsü*’nde anlatılan; ne müthiş bir uyum hikâyesi, ne de mutlak bir zulüm hikâyesidir. Roman; etnik kimliklerin, dinlerin, devletlerin ve de her şeyin ötesinde, içinde “insan”ların olduğu, karmaşık, zengin bir hayat tablosudur. Eser; Osmanlılar, Boşnaklar, Sırpalar, Hıristiyanlar, Müslümanlar vs. meselelerini okura yer yer unutturur ve Osmanlı’da farklı toplulukların -iyisiyle kötüsüyle- bir arada nasıl yaşadığını, geniş bir perspektiften ve bir tarihçi titizliğiyle tasvir eder. Zaten *Drina Köprüsü*’nü büyük roman yapan da budur. Romanda, sıradan, kronikçi bir anlatım sözkonusu değil. Kendisinin de doğup büyüdüğü topraklarda yaşayan farklı din ve etnik kimlikteki insanlardan sık sık “biz” veya “bizimkiler” (Andrić 1983: 171, 175, 212 vd.) diye bahseden, pek çok cümlesini ya birinci çoğul şahsa (“Biz”) göre kuran ya da “herkes” veya “hepsi” kelimesini (Andrić 1983: 85-86, 88, 92, 97-98, 100-101 vd.) sıkça özne olarak kullanan İvo Andrić, doğup büyüdüğü bu toprakları, efsanelerle, masallarla zenginleştirerek anlatır. Köprünün yapılışı, isyanlar, salgınlar, su baskınları, Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından işgali, ülkeye demiryolunun getirilişi, Balkan Savaşı’nın acı dolu günleri, bir dünya savaşına yol açan suikast, yine savaş, yine kan, yine gözyaşı, köprünün dinamitle atılması... romanın tarihî dekorunu oluşturur. İstemediği bir delikanlıya verildiği için köprünün üstünden azgın Drina’nın sularına atlayan güzel Boşnak kızı Fato’nun acıklı serüveni (Andrić 1983: 127-139), kumarbaz Milan Glasić’in yarı gerçek, yarı masal hâlinde anlatılan kumar tutkusu (Andrić 1983: 175-185), tekgöz Salko’nun (Andrić 1983: 231-245), otel sahibi Yahudi Lotika’nın hayatları (Andrić 1983: 216-226, 317-327) ise, romanın zengin dramatik kurgusundan sadece birkaç örnektir. Her satırında hissedilen insanî boyut ile insanı saran *Drina Köprüsü*, “Osmanlı Yönetimindeki Bosna-Hersek’te Kültür

*Yaşamı*” başlıklı bir doktora tezi de hazırlayan İvo Andriç’in, bir millete veya bir cemaate değil de bir ülkeye, bir vatana adanmış önemli bir romanıdır. Edebiyat çevreleri, 1961’de Nobel Edebiyat Ödülü’ne layık görülen İvo Andriç’in, ödülü bu roman sayesinde aldığı hemfikirlerdir.

Adeta bir “milletler kokteyli” olan Balkan insanının yaşantısını ve kozmopolitliğini, bir köprü üzerinden anlatan *Drina Köprüsü*, dinî ve kültürel farklılıklarına rağmen Balkan insanların ortak yönlerine ve “kader birliğine” de sıklıkla vurgu yapar. Eser, sevinç ve felâket günlerini bir arada yaşamalarının onları birbirine bağladığına değinen, bir romandan ziyade bir tarih kitabı gibi olayları sosyal yönleriyle de içeren bir kitap olarak da değerlendirilebilir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki hâkimiyetinin güçlü ve zayıf taraflarını da, Osmanlı hâkimiyetinde yaşamış bir milletin mensûbunun -hem de Sırp milliyetçisi olarak bilinen bir yazarın- ağzından tarafsız denebilecek bir tarzda ortaya koyan bu romanı üç bölüme ayırabiliriz: *Birinci* bölüm, köprünün yapılışına; *ikinci* bölüm, köprünün yapımından müslüman idarenin yani Osmanlı hâkimiyetinin son bulmasına kadar olan sürece; *üçüncü* bölüm de, Osmanlı idaresinin son bulmasıyla Bosna’nın Avusturya-Macaristan imparatorluğu idaresine geçişine ve bu idareye karşı yapılan ayaklanmalar ile yerli halkın sıkıntılarına, bu arada yaşanan ekonomik, kültürel ve siyasî değişime ve milliyetçilik akımlarına ayrılmıştır. Balkanlarda yaşanan bu hızlı tarihî değişimleri konu edinen kitap, tarihî bilgilerin yanı sıra yöre halkının sade fakat etkileyici hayatlarını da bölümler hâlinde işlemektedir.

Olay örgüsünü kısaca ele alırsak; Balkan kökenli olan Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, geldiği yer olan Bosna’ya ölümsüz bir eser bırakmak niyeti ile Drina nehri üzerine bir köprü yaptırmak ister. Yerli halkın ilk başta ne olduğunu anlayamaması, inşaatın uzamasından ve baskılardan dolayı belli bir noktadan sonra yılgınlık gösterip köprünün tamamlanmasını istememesi, iyi ve kötü yönetimin arka arkaya gelmesi, ilk bölümde dikkatimizi çeken başlıca hususlardır. Köprünün yapımı ve bu sırada yaşananlar anlatılırken, romanın her bölümünde olduğu gibi, farklı kültürlere sahip yerli halkın yaşantısı, gelenekleri ve inançları da aralara serpiştirilmiştir. Köprünün yapılışına baştan itibaren pek hoş bakmayan yerli halk, özellikle Müslüman olmayanlar,<sup>144</sup> köprü bittiğinde hayranlığını gizlememiş ve köprünün yapılışına çok sevinmiştir. Bazı köprüler vardır ki, sadece iki yakayı değil, iki farklı dünyayı da birbirine bağlarlar. Romanda ele alınan insanların küçük dünyaları, sadece etnik kimlikleri veya mensup oldukları dinler tarafından değil, nehir veya nehirler tarafından da bölünmüştür, bu farklı dünyaların -az da olsa- birbirine yakınlaşmasına bu “köprü” de katkıda bulunur. Köprü, bir buluşma ve birleşme noktası olur onlar için.

Drina köprüsünün bitmesi ile kasaba, çevre yerleşim yerleri arasında önem kazanmaya başlar ve o zamana kadar içine kapanık olan bu yerleşim biriminin ticarî hayatı, köprü sayesinde canlanır. Böylelikle, kasaba için bir değişim ve gelişim süreci başlar. Köprünün giderek artan önemiyle yaşanan bu gelişmelerin ele alındığı ikinci bölüm, Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlarda zayıflaması ile son bulur.

Üçüncü bölüm, Osmanlı’nın iyice zayıflamasıyla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun fazla zorlanmadan Balkanlarda egemenlik kurmasıyla başlar. Hıristiyan ve Müslüman ile yerli halk, uzun süre Osmanlı idaresine alışmış iken bu yeni idareyi başta çekingenlikle karşılamıştır. Fakat bir süre sonra bu yeni idareye de alışıp yeni hayat biçimini benimsemişlerdir. Avrupa’nın belirli sahalarda Osmanlı’nın önüne geçmesi ile dünyada pek çok şey değişmiş ve kasaba da bu değişik hayat tarzına alışmıştır. Fakat bir süre sonra yeni yönetimin olumsuz tarafları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonominin de kötüye gitmeye başlaması ve milliyetçi akımların ilerlemesi; Sırları bağımsızlık için isyanlar çıkarmaya teşvik etmektedir. Küçük çaplı isyanlar, yavaş yavaş büyür ve Balkanların her yerinde kanlı mücadeleler başlar. Gittikçe kötüye giden şartlar sonunda, her şey daha iyi olacak diye umut edilirken Bosna’daki siyasî bir cinayet ile I. Dünya Savaşı patlak verir. Drina nehri üzerine yapıldığı tarihten itibaren kasaba ile birleşen köprü de, bu acımasız savaşta yıkılarak bir anlamda yaşanan manevî yıkımların da sembolü olur. İster Müslüman, ister Hıristiyan, ister Yahudi olsun, insanlar, yaşadıkları yerde bir “kader birliği” veya deyim yerindeyse “birlikte yaşama kültürü” oluşturarak acıları ve mutlulukları, farklı boyutta da olsa hep beraber yaşamakta; değişim karşısında birbirlerinden çok da farklı olmayan biçimlerde etkilenmektedirler. Molla İbrahim ile Rahip Nikola’nın şahıslarında Sırlarla ve Müslümanlar arasında dostluk ve arkadaşlıkların olduğuna da (Andriç 1983: 159-160) vurgu yapılan bu romanda, farklı dinlerden olan bu insanların tarihî süreç içinde özel yaşantıları ile toplumun genel durumu, tarihî bir köprünün hikâyesi etrafında birleştirilerek anlatılmış ve Balkan tarihine değişik bir şekilde ışık tutulmuştur.

Kitabın son bölümünde, ayrıca, 19. ve 20. yüzyıldaki siyasî hareketlerin, kamplaşmaların, politikanın, partilerin, sermayenin, para kazanma hırsının insanları nasıl birbirlerinden uzaklaştırdığı anlatılıp etrafımızda gelişen olayları, 19. yüzyıl gözlükleri ile yorumlamamız sağlanıyor. Partiler (politika) ile sağ ve sol kavramının ilk olarak yerleşmeye başladığı o dönemlerde, insanların bu kavramları anlamlandırma sorunlarından başlayarak aslında bu iki kavramın ve benzer akımların sadece insanları birbirinden uzaklaştırmaktan başka işe yaramayan, toplumda ilerlemenin ve toplumsal barışın önüne geçen unsurlar olduğunun altı çiziliyor (Andriç 1983: 264-265). Bu bağlamda, roman kahramanlarından Pavle Rankoviç’in, Bosna’daki insanlar arasındaki ilişkilerin ve huzurun bozulmasına “politika”yı sebep göstermesinin (Andriç 1983: 320) yanında Vişegrad’ın Müslüman genci

<sup>144</sup> Örneğin romanın Sırp kahramanlarından Radisav, “Baldırı çıplaklarla Hıristiyanların köprüye ihtiyaçları yok. Onu isteyen Osmanlılardır. Biz alaylar topluyor, ticaret yapmıyoruz. Sal neyimize yetmez?” diyerek köprü fikrine karşı çıkar.

Fehim Bahtiyaroviç'in, Sırp milletini yükseltecek ve dünyadaki medeniyetin merkezi olacak bir Sırp ülkesine yönelik görüşleri nedeniyle aşırı milliyetçi Sırp arkadaşı Toma Galus'a düşünüp de söyleyemediklerini burada anmak gerekir: "Anı değişiklikler isteği ve onları kuvvet zoru ile gerçekleştirmek düşüncesi, insanda çoğu zaman bir hastalık gibi belirir, daha çok kafasında güçlenir. Yalnız şu var ki, bu kafalar iyi düşünemezler. Sonunda bir sonuca varamaz. Çoğu zaman da omuzları üstünde kalmazlar. Çünkü dünyayı yürüten ve idare eden, insanların istekleri değildir. İstekler, rüzgâra benzer... Tozları bir yandan alıp öbür yana götürür, bazen bütün ufku karartır. Ama sonunda sakinleşir. Yatıştır ve arkasından dünyayı yine o sonsuz biçimi ile bırakır... Yeryüzündeki sürekli eserler Allahın iradesiyle meydana gelir. (...) *Arzudan, insanoğlunun isteğinden doğan bir eser, ya gerçekleşemez, ya da sürekli olamaz. (...) Gece Kapiya'da, karanlık gökyüzünün altında söylenen bütün bu coşkulu ve cüretkâr sözler de bir şey değiştirecek değildir.*" (Vurgulama benim, s. 303). Tabii ki İlahî takdir her ne kadar önemliyse de bu dünyadaki değişime, insanoğlunun iradesini kullanarak katkıda bulunduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, Bahtiyaroviç'in düşüncelerine tam olarak katılmasak da şu bir gerçektir ki, bu romanda da görüldüğü gibi, kişilerin kendi milletlerini yüceltip diğerlerinin üzerine çıkarma isteği veya mensubu olduğu milleti diğerlerinden "üstün" görme saplantısı, her devirde bir şekilde hüsrana uğrayacaktır. Dünyanın bütününi iyileştirmeye yönelik olmayan hareketlerle içinde yaşadığımız gerçek hayattan kopuk ideolojiler, kendilerini yok etmeye ve kısa süreli olmaya mahkûmdurlar ve hiçbir sorunu çözemezler. Andriç'in de eserinde vurguladığı bu gerçek, romanda hem Sırp milliyetçisi Yanko Stikoviç ile sosyalizmi savunan Yakov Herak'ı eleştiren Nikola Glasinçanın'in ağzından hem de kasabada otel işleten Lotika'nın ağzından verilir. Nikola Glasinçanın, her yaz Drina Köprüsü'nün üstünde ülkenin geleceğine dair saatlerce tartışan ama bir sonuca ulaşamayan üniversite öğrencileri gururlu ve bencil Stikoviç ile sosyalist Herak'ı şu sözlerle eleştirir: "*Sizi dinledikçe daha çok anlıyorum ki, yazılı ya da sözlü, bütün bu tartışmaların hayatla, hayatın gerçek problemleri ve ihtiyaçları ile hiçbir ilgisi yok. Çünkü hayatı, gerçek hayatı, elden geldiği kadar yakından inceliyorum... Onu başkalarında görüyor, kendimde hissediyorum. (...) Teknik ilerlemeler dünyada nisbi bir barış, bir çeşit durgunluk, özel bir atmosfer, gerçek olmayan sahte bir hava yarattı; bundan yararlanan bir sınıf halk da, aydın dediklerimiz de, dünyaya ve hayata bakışları ve düşünceleriyle eğlenceli bir tembel oyunu oynamak imkânını buldular. Bu... içinde egzotik çiçekler yetişen sahte iklimli bir çeşit kış bahçesine benzer... Ama bir yiğit canlının üstünde kımıldadığı gerçek ve sağlam temelle... yâni toprakla hiçbir ilgisi olmayan bir fikir bahçesine. Bu yiğitinin alınıyışını ve ona belirttiğiniz amaca ulaşması için atılacağı mücadeledeki davranışını tartıştığımızı sanıyorsunuz. Ama gerçekte: Kafanızda dönen tekerleklerin ne bu yiğitinin yaşantısıyla, ne de genel olarak hayatla bir ilgisi var. İşte... Oyununuzun tehlikeli olduğu nokta da bu... Hem başkaları için, hem de sizin için tehlikeli olabilir. (...) insan sizi dinleyince, bütün sorunlar başarı ile çözüldü (...) sanır. Oysa hayatta, (...) hiçbir şey kolayca çözümediği gibi, onu tamamiyle çözmek umudu da yoktur. Tam tersine, her şey güç ve karmaşıktır. (...) İnsanoğlu bütün ömrü boyunca üzülür durur ve hiçbir zaman, ne ona gerekli olanı, ne de istediğini elde etmeyi başarır. Sizin nazariyeleriniz gibi nazariyeler, sadece onun kumar zevkini tatmin eder. Gururunu okşar ve hem kendini, hem başkalarını aldattır."* (Andriç 1983: 307-308) (Vurgulamalar benim). Bosna'da, eskisine göre insanların kimi değerlerini kaybettiğinden, "zamanın bozulduğu"ndan ve insanların "sebeatsız ve mantıksızca birbirine düşman olu(p) birbirinden ayrıl(dıklarından)" şikâyet eden Lotika, bunun sebeplerinden bahsederken şunları söyler: "*Çünkü bir sürü insan, anlamsız ve maksatsız bir sürü şey söylüyor ve yapıyordu. Bunlardan felâket ve zarardan başka ne gelebilirdi? Hayat kırıklaşıyor ("parçalanıyor" R.G.), dağılıp dökülüyordu. Bugünkü kuşaklar daha çok hayatla değil de, hayat üzerine görüşleriyle meşguldü. Bu anlaşılmasa saçma bir şeydi ama böyle idi. Onun için de hayat değerini kaybediyor... Kelimelerle harcanıp gidiyordu.*" (Andriç 1983: 319) (Vurgulamalar benim).

Yazar, köprü etrafında gerçekleşen olaylarla yavaş yavaş bizi kitabın içine çeker ve hissettirmeden köprü'nün iki yakası arasında gidip geliriz. Köprü'nün iki yakasını bağladığı Vişegrad'ın yerlileri gibi köprü'nün üzerinde batan güneşin yüzümüzü ısıtmasını hisseder ve kendimizi Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi komşuların ilişkileri içerisinde buluruz. Yazar, maddî ve manevî köprüler kurmaya önem veren Osmanlı'nın, Balkanlardan geri çekilmesiyle onun yerine gelen ve Osmanlı'nın yaptığı köprüyü tahrip eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile onların getirdiği düzene eleştiriler getirirken özellikle huzuru arayan yaşlılar tarafından eski düzene (Osmanlı zamanına) özlem duyulduğundan bahseder (Andriç 1983: 277). Tabii Osmanlı'nın yaptığı yanlışlıkları da belirtmeden geçmez. Yazar bunları, olayların akışı içerisine öyle bir yerleştirir ki Müslüman karakterler kendilerini, Sırp karakterler de yine kendilerini eleştirir; böylece kimsenin incinmesine izin vermez. "*Osmanlı plüralitesini ve o çok yanlılığın içinden yükselen birlik türküsünü çağır(an)*" (Karakoç 2007: 129) Andriç, Vişegrad kasabasında yaşayan birbirlerine karşı şeklen de olsa saygılı Hıristiyan ve Müslüman halklarının; yaşanan işgâl, doğal felâket (sel), sıkıntı ve değişmelere karşı "ortak bir kader" önündeki yaşantılarını, "ortak insanî özleri"ni de ortaya koymaya çalışarak gözler önüne serer.

Romani yazış gayesini, Bursa'daki bir konuşmasında, "*Bizim topraklarımızda da yıkan, yapan, ilerleyen ve gerileyen bir kuvvetin yüzyıllar boyunca geçmiş olduğu yolu görmek istemiş ve mümkün olduğu kadar yakından anlamaya özenmişim. Bir kuvvetin yükselmesini, batışını ve bizden neler alıp bize neler verdiğini iyice ölçüp biçmek istedim.*" şeklinde ifade eden İvo Andriç (1983: 10), Sava nehrine dökülen Drina suyu üzerindeki bir köprüyü sembol olarak kullanıp Doğu ile Batı'nın ilişkilerini, bu iki medeniyet arasındaki etkileşimi anlatan

bir eser ortaya koymuştur. Drina Köprüsü, altından akıp giden sular gibi, Doğu'dan Batı'ya (bir kıydan diğerine) Osmanlılığı taşımakta ve Doğu ile Batı'yı kaynaştırmaktadır. Ancak, uzun süre Doğu'dan Batı'ya olan bu akış, bir süre sonra tersine döner. Artık ekonomik ve askerî yönden Doğu'ya üstünlük sağlayan Batı'nın değerleri hâkimdir. Andriç, bu dönüşümün sebeplerini anlatırken, Balkan Savaşı'ndan sonra toprak kayıpları yaşandığı sırada Müslümanların sadece ah vah edip Drina Köprüsü'ne bakarak eski ihtişamlı günleri anmakla yetinmelerine karşılık Sırp, Hırvat ve Slovak gençlerin, bir taraftan Viyana, Zagreb, Gratz ve Prag üniversitelerinde okuyup bir taraftan milliyetçilik bilinçlerini güçlendirdiklerinden de bahseder (Andriç 1983: 293-294, 299-303). Ancak yazar, Avrupa ülkelerinde okuyarak kültürel bir değişim yaşayan, geleneklerinden uzaklaşan/kopan ve Batı kaynaklı ideolojilere kendilerini kaptıran bu okumuş gençlerin veya sadece zevk, eğlence ve para kazanmaktan başka bir endişeleri olmayan halkın, kültürler arasındaki farklılıkları iyice derinleştirerek çatışmaları körüklediklerine de dikkat çeker (Andriç 1983: 277-278, 284-285). Gelenekler ve kültürel yapı yozlaşınca da “*içinde daima nefretler, kıskançlıklar, kör inançlar, dinî tahammülsüzlükler, kabalık ve zalimlik gizleyen, ama yüzyıllık geleneğe*” (“birlikte yaşama ve farklılıklara tahammül etme geleneği”ne R.G.) dayanarak kalbinde insanlığa ve bütün düzenli ve ölçülü şeylere karşı da bir saygı ve merhamet besleyen (...) bütün kaba duyguları(nı) ve kötü alışkanlıkları(nı), katlanabilir bir sınır üzerinde koruyarak onları ortaklaşa hayat ve genel yarar uğruna yatıştırmayı ve idare etmeyi başaran” kimi yöre insanın “*duygular(ı) birden siliniver(ir)*” (Andriç 1983: 349) ve problem başlar. Ekonomik kazançları yerinde olduğunda, âdil ve düzenli yaşam şartlarına sahip olup kendilerini güvende hissettiklerinde yani dış hayatın gelişim ve ilerlemesinde problem olmadığı sürece yörede yaşanlar, birlikte yaşama konusunda pek sorunla karşılaşmazlar; böyle durumlarda “*ilkel duygular ve çeşitli ırk, millet ve dinlerin sarsılmaz inançları gibi şeyler de arka planda ve karanlıklar içinde*” kalır. Ancak “*bunlar, halkın hele bu ülke halkının, onsuz yapamadığı şeyler*” olduğu için “*ölmüş ve gömülmemiş gibi görünen bütün bu şeyler, uzak bir gelecekte halka değişiklikler ve umulmadık felâketler hazırlıyordu.*” (Andriç 1983: 211).

Birçok Balkan romanı gibi *Drina Köprüsü* de, Balkanlara ait kanlı sahneler içerse de Andriç, Bosna'daki etnik çatışmaları bölgeye özgü bir nitelik olarak görmez; olayları, tarihi açıdan değerlendirmeye çalışır. Yazara göre etnik çatışmalar, bölge insanların özüne ilişkin bir kana susamışlığın sonucu değil, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının bölgedeki varlıklarının getirdiği dengesizliğin ve düzensizliğin sonucudur. Andriç, köprü metaforunu romanının merkezine yerleştirmiştir, ama yazar bu imgeyi, Balkan kimliğinin oluştuğu bir alan olarak görmektedir ve ona yüklediği anlam ise Heidegger'in köprü yorumuyla paralellik gösterir: “*Köprü tuhaf bir mesken türüdür: akıntının üzerinde hiçbir çaba harcamadan, büyük bir kararlılıkla salınır. Köprü yalnızca ondan önce de orada bulunan kıyıları birleştirmez. Kıyıları, ancak köprü akıntıyı aştığı zaman ortaya çıkar. Köprü, tasarımı gereği kıyıların yan yana uzanmasını sağlar.*” (Kujundic 1995: 152-153).

## Sonuç:

Çokkültürlülük, son zamanlarda olumsuz bir şey olarak görülmeye başlamıştır. Çokkültürlülük, bugün açıkça iflas etmiş görünüyor; ama sebep de söz konusu kültürün kayboluyor olmasıdır. Aslında, dünyanın pek çok yerinde görülen şiddetin gerçek kaynağı da bu “birlikte yaşama kültürü”nün kayboluşu zaten. Menfi milliyetçiliğin (ırkçılığın) yükselmesi, kimlik politikaları ve “öteki” sorunu, uzun zamandır süren ve daha da süreceğe benzeyen tartışmaların merkezinde yer alıyor. Dünyanın gidişine bakılınca, kimlik politikalarının birbiriyle çatıştığı ortamlarda “bir arada yaşamak” üzerine politika üretmek daha da anlamlı hâle geliyor. Çokkültürlülük, demokratik bir toplum olabilmenin, “modernleşme”nin ve birlikte yaşayabilmenin kilit kavramlarından sayılıyor. Ne yapılmalı peki? Çözüm nerede? Çözümü, yine, köprü yıkan değil maddî ve manevî köprüler kuran ve uzun süre farklı etnik kimlikten ve dinden insanı bünyesinde bir arada yaşatabilen hoşgörülü geçmişimizde bulabiliriz. Şöyle ki; Fatih Sultan Mehmet'in gayrimüslimlere hoşgörüsüyle yaklaşılmasını emreden, hatta birinin aslı Bosna'da bir Fransisken kilisesinde muhafaza edilen fermanları meşhurdur. Bunların dışında, Pakistan'ın ünlü düşünür ve şairi Muhammed İkbal'in (İkbal 1988: 80) Edirne'yi Bulgarlara karşı savunan Şükrü Paşa hakkında “*Edirne Kuşatması*” başlıklı bir şiiri vardır. Bu şiirde de anlatıldığı gibi, Şükrü Paşa, zahiresinin tükendiği, askerlerinin bir lokma ekmeğe muhtaç kaldıkları bir sırada şehirde sıkıyönetim ilân etmiş ve gıda maddesi adına ne bulurlarsa “*ordunun ambarlarına taşınmasını*” emretmiştir. Sıkıyönetim ilân edildiği için hiçkimsenin sesini çıkaramadığı bu kritik anda “*Hakk'ın sesi*”ni şehrin müftüsü dillendirmiş ve İkbal'in deyimiyile, “*hiddetinden Tur dağı gibi parlamış*”tır. Müftü, gayrimüslimlerin hukukunu savunmuş; Paşa'nın ancak Müslümanların malına el koyabileceğini, “*zımmî*”nin, yani Müslüman olmayanların malının haram olduğunu haykırmış ve gayrimüslim halktan toplatılan yiyecekleri geri vermiştir. 1912 gibi coğrafi temellerimizin sarsıntı geçirdiği bir tarihte gerçekleşen bu olay, çarpıcılığının ötesinde başka şeyler de anlatıyor olmalıdır. Müslüman olmayanlara yönelik bu “*pozitif ayrımcılık*”, duygusal bir bağıştan veya şahsî bir lütuftan çok “*kapsamlı bir hukukî çerçeveye*” oturur ve bugün asıl bizi ilgilendiren boyutu da bu olmalıdır. Biz bu çerçeveyi ciddiye almıyor olabiliriz. Ancak dünyada siyaset bilimiyle ilgili yayınlanan kitaplarda “çokkültürlülük” denilince “Osmanlı modeli”ne mutlaka bir bölüm ayrılır. Mesela Will Kymlicka'nın (1998)

*Çokkültürlü Yurttaşlık* adlı kitabında, Osmanlı “*millet sistemi*”nin modern dünyadaki çokkültürlülük uygulamalarının “*önemli bir öncülü*” ve “*azınlık hakları için bir model*” vazifesi gördüğü vurgulanmakta ve Jay Sigler, Vernon Van Dyke ve Patrick Thornberry gibi başka yazarların konuyla görüşlerine de atıfta bulunmaktadır. Asıl üzerinde durulması gereken metinler ise, Benjamin Braude ile Bernard Lewis’in (1982) yayına hazırladıkları *Osmanlı Devleti’nde Hristiyanlar ve Yahudiler* adlı kitapta yer alır. Bu çalışmanın girişinde yazarlar, Osmanlı’daki “hoşgörü”yü, “*hâkim bir dinin diğer dinlerle bir arada yaşama iradesini göstermesi*” olarak tanımlar. Ne var ki bu tanım, eksik ve dardır. Çünkü Osmanlı’nın hoşgörü, Braude ve Lewis’in dediği gibi, yalnız başka dinlerin hâkim dinle beraber yaşamasını değil, aynı zamanda o başka dinlerin kurumsal olarak var olmalarını, hatta yok olmamalarını da garanti altına alan bir ilkeler ve uygulamalar manzumesiydi. Asıl önemlisi, yukarıda gördüğümüz gibi, bu uygulamadan, yalnız 1453’te değil, 1912 gibi geç bir tarihte, yani dağılmanın eşiğindeki bile vazgeçilmemiş olmasıdır (Armağan 2007).

Köprüler, azgın ırmakların üzerinde cennet düşleridir. Zengin düşlere ve hayalden ülkelere kapı aralayan yapılar olmalıdır köprüler... Savaşlara, kıyımlara, katliamlara sahne olmamalı... Hele hele, siyasi hesaplaşmalar, iktidar mücadeleleri yahut savaş halleri, her ne sebeple olursa olsun, gözden çıkarılan birliklerin telef meydanı olmamalı ve yıkılmamalı köprüler... Ve böylesi menfi durumlarda köprü yıkanlarla/atanlarla değil, köprü kuranlarla birlikte olmalı insan... Yıkan varsa bir yapın mutlaka çıkar her devirde... Zaten, romanda sanki Osmanlı imparatorluğunu temsil eden bir şahıs olan Ali Hoca’nın da dediği gibi, şu bir gerçek ki; “*Her şey olabilir... Yalnız mümkün olmayan bir şey vardı(r). O da, dünyayı güzelleştirmek ve insanların daha güzel ve daha rahat bir yaşam sürmeleri için dayanıklı, ölümsüz anıtlar yaptıran (veya gayret gösteren R.G.) büyük adamların dünyadan yok olmasıdır. Eğer böyle bir şey olursa... Bu, Allah’ın sevgisi de dünyadan kalktı, yok oldu demektir(r). Hayır! Bu olamaz...*” (Andriç 1983: 390-391)

#### **Kaynakça:**

Andriç, İ. (1983). Drina Köprüsü. (Çev.: Hasan Âli Ediz & Nuriye Müstakimoğlu), 11. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Armağan, M. (2007). Hepimiz Osmanlıyız!. Zaman, 28 Ocak.

Braude, B. & Lewis, B. (1982). Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Functioning of a Plural Society: Volume I: The Central Lands; Volume II: The Arabic-Speaking Lands. New York & London: Holmes & Meier Publishers.

İkbal, M. (1988). Doğudan Esintiler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karakoç, S. (2007). Romancımız İvo Andriç. Edebiyat Yazıları-II (Dışimizin Zarı). 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları.

Kujundic, D. (1995). Ivo Andric and the Sarcophagus of History. Ivo Andric Revisited: The Bridge Still Stands, Berkeley: UP, 152-153.

Kymlicka, W. (1998). Çokkültürlü Yurttaşlık. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal adı: [Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights](#), Oxford: Oxford University Press, 1995).

Şen, H. (2004). Balkanlar: Metaforların Çarpıştığı Bir Savaş Alanı. Cogito, 38, 258-274.